

СТАНОВИЩЕ

от проф., д.с.н. Максим Мизов

за дисертационния труд на *Владислава Георгиева Ленджова* за придобиване на образователна и научна степен „доктор” на тема: „*Модели на интеграция на мюсюлманската общност*” – професионално направление 3.1 „Социология, антропология и науки за културата”, специалност „Социология”.

Предлаганата за оценка дисертация безспорно е посветена на изключително актуални и, същевременно, социално-значими проблеми както в чисто научно-теоретически, така също и в (по-общ) обществено-практически контекст. Изследователският прочит и анализ на темата се провеждат в контекста на още продължаващите да отекват в световното, европейското и националното време-пространство „бежански вълни”, както и в ракурса на натрупаните проблеми и противоречия във връзка с неудовлетворителната интеграция на имигрантски или други (етнически, етнокултурни, етнорелигиозни и пр.) общности към държавно и национално-декретираните сега модели на включване. Нещо повече: проблемите и дилемите около приобщаването, или за отчуждението, дистанцирането, изолирането и капсулирането на различните етнически идентичности се превръщат в своеобразен лакмус за съвременните демократични атрибути на социума. В този аспект патосът на дисертацията е категорично продемократично „аранжиран” и никъде (в текстовото повествование и послание) не дава основания за подозрения или упреци в преднамерено заиграване с темата в популистка и националистическа посока.

Заслужава да се отбележи позитивно и фактът, че визираните от автора на (оценявания тук и сега) дисертационния труд основни тези, цели и задачи на изследването, неговия обхват и ограничителни условия са релевантни на съществуващото в текста.

Достоен за висока, а и позитивна оценка на дисертацията е творческият опит за много сериозен и продуктивен *компаративен анализ* на интеграционните модели спрямо мюсюлманите в един доста широк пространствен ареал – сравнение на българските визии/практики с тези на западно-европейски държави и техните граждански общества.

Както предложеният тематичен „дизайн”, така и аналитичната „архитектура” на оценявания (тук и сега) дисертационен труд (с общ обем от 162 с.) – уводна обща характеристика, три глави и заключение, както и добавените към тях приложение и библиография – напълно отговарят на творческите интенции и инвенции на неговия автор.

„Интериорният” профил на дисертацията – диференциация, обосновка и аргументация на отделните раздели, подраздели и изводи към всяка глава, също е уместен.

Позитивно следва да бъдат оценени творческите амбиции и старания на автора да лансира, а и обоснове свой – *трети* – път за качествена интеграция на имигрантите, който да е в синхрон с предизвикателствата на времето, с амбивалентните пулсации на историята, но да не нарушава съществуващия, или желания „ландшафт“ в обществата.

Визираните от автора на оценявания труд научни и практико-приложни *приноси реално отговарят* на предложеното съдържание и постигнатите резултата от анализа.

Несъмнено, адмирации заслужават и творческите опити на автора на дисертацията да прокара *автономна* изследователска, аналитична и интерпретативна „пътека“ в една, доста „отрупана“ с проучвания, а и с публикации, проблемно-тематична област. *Автентичността* на творческите идеи, доводи и аргументи е впечатляваща и несъмнена, въпреки дългата поредица от Хеопсови пирамиди от публикации по тези проблеми, които създават безброй изкушения и възможности за епигонство и дори за плагиатство.

По достойнство трябва да се оценят изследователските стремежи и опити да не се върви само в „териториите“ на абстрактно-теоретичния анализ, а и да се предложи, и успешно анализира емпиричен материал, резултат благодарение и на осъщественото от автора тематично емпирично социологическо проучване, осъществено и в продължение на цяла една година. Обобщенията и изводите от приложените в него качествени методи, внимателното и многостранно изследване на документи и дълбочинни интервюта (в иначе твърде деликатната тематична сфера) са релевантни на депозираните изследователски замисли и „бронират“, „добавъчно“ аргументират лансираните от автора хипотези и идеи. А такава симбиоза на „високата теория“ с емпирията заслужава и похвала.

Наред с високите качества и постижения на анализа, в дисертацията има и някои *проблемни зони, слабости* или *недостатъци*. Заради изискуемия обем на становището няма да се спирам на всички; ще посоча само някои, показателни в този ракурс, казуси.

На първо място, съмнение предизвиква релефно афишираното вестване на републиканския модел на интеграция изцяло в контекста на асимилационните властови логики, техники и практики. Апробираната и рекламираната в дисертацията опозиция – „републиканизъм – мултикултурализъм“, не е методологически коректна и полезна, тъй като допуска сравнимост на съвършено хетерогенни цялости. Освен това за България, като еднонационална и парламентарна република, еталон може/трябва да бъде именно френският национален и републикански модел на интеграция. Това не е застъпено, а и защитено в дисертационния труд. На всичко отгоре, не бива с аристократично високомерие да се подминава или пренебрегва факта, че републиканските модели в Стария континент имат най-различни версии – френският, който е една от главните „мишени“

в дисертационния анализ, е доста отличаващ се от този, който е присъщ на Германия, Швейцария или Италия, да не говорим изобщо за държавите, или обществата от някогашния социалистически лагер – от прибалтийските до тези на Балканите. Както ясно виждаме и днес, стигматизацията на „възродителния процес“ у нас не пречи на *европейско толериране* на аналогични процеси в прибалтийските страни по линия на русофобията, в Украйна, или в други държави и общества от Кавказкия регион, например, при това в условията на (уж!) демократични трансформации на тези проблемни страни.

Дискретното и отчетливо неафиширано, но същевременно и реално присъстващо в органиката на текста противопоставяне между републиканския и монархическия модели на интеграции е доста пресилено, защото не отчита спецификацията на мултикултурализма в други европейски монархии – например, в Испания, Швеция, Белгия и т.н.

Фундаменталната теза в началния параграф на първа глава, че интеграцията е амбивалентен процес на включване, обуславящ сближение, приобщаване или сливане, е (поне спрямо последното) „минно поле“, тъй като процесите на такъв вид *сливане* биха могли да се таксуват и като обществено и морално неприемливи типове на асимилация. А тази версия не е предмет на задълбочен и комплексен анализ в дисертационния труд.

Проблем създават и анализирани във втори параграф различни видове политики за включване в европейските държави – асимилация, интеграция и мултикултурализъм, понеже мултикултурализмът също може да (и реално твърде осезаемо) се доказва в битността и битийността си на особена, *превърната форма на асимилация*, възползваща се от идеологемите или митологемите за демократично „признаване на различията“.

Лансираната и отстояваната в трети параграф на първа глава дефинитивност на идентичността е доста „мозаечна“, тъй като се базира и опитва да инкорпорира в себе си компоненти от доста различни и даже противоречащи си концептуални „матрици“.

Най-сериозен, обаче, е проблемът с концептуално, но и логически недостатъчно добре „осветеното“, а и обясненото редополагане, и компаративно анализиране, от една страна, на имигрантските общности в западно-европейските страни, а, от друга – с автохтонното или дълготрайно (от векове) живеещо мюсюлманско население в България. Защото критериите за отношение към имигрантите и националната съставка от български граждани, изповядващи исляма или с друг – небългарски етнически, произход, са доста различни, а затова теоретическият анализ следва да отиде и на по-високо ниво.

Общото дискретно усещане, което оставят повествованието и посланията на автора, е, че определено се дава солидна бонификация на мултикултуралистката опция, без обаче да се анализират достатъчно прецизно и комплексно не само предимствата ѝ,

а и нейните недостатъци и даже пороци. Въпреки че в дисертацията (по-точно във втория проблемен кръг на втори параграф от втора глава) се подчертава, че практическата реализация на британския интеграционен модел е противоречива и свързана с редица съществени затруднения, подобна констатация или такъв извод не са достатъчни, за да „разнесат облаците” на съмненията или подозренията за прекалени симпатии в полза на мултикултуралистките опции за интеграция. Много симптоматично в този аспект е, че в дисертацията не се лансира, нито се отстоява доста авторитетната в днешното време и историческо битие, а и алтернативната на мултикултурализма *интеркултурна опция* на интеграция, въпреки че от доста години вече мултикултурализмът е официално символно развенчан, а и политически стигматизиран в базисни документи на ЕС – визирам „Бялата книга” от 2008 г. Би следвало да се знае, че резервите, критиките и скептицизмът към мултикултурализма са депозирани още през 2003 г. в Опатийската декларация.

В този контекст не се познават, или пък не се анализират и оценяват солидни актуални етнологически проучвания и монографични публикации, ангажирани с разобличаването на истинската същност и функционалните опасности на мултикултурализма. И ако това е сторено умишлено, или инструментално, за да се подсилят авторските тези, то, най-малкото, е некоректно и в разрез с принципите и нормите на научната етика. В случая на мен по-скоро ми се иска да вярвам, че пренебрежението към и премълчаването на концепции, но и публикации, дезавуиращи основателно мултикултурализма, са най-вече плод на недостатъчно или пълно непознаване на такива изследвания, трудове.

Впрочем, по цялото протежение на текстовото повествование и неговите послания се прокарва „ариаднината нишка” на терминология, свързана с *малцинствата*, която е промотирана, рекламирана и декретирана от мултикултуралистката теория и практика. Това влиза в забележим, сериозен дисонанс, например, с нашите конституционни текстове, според които в България няма малцинства, а има различни общности по етнически, етнокултурни, етнолингвистични, етноконфесионални и други такива атрибути.

В дисертацията не е засегнат и един, много съществен и значим в нашата съвременност, проблем – този за противоречивото отражение на „*смяната на караула*” от секуларно към неолиберално и постмодернистки фаворизирано реконфесионализирано общество, в което „*другостта*” придобива свършено различни ипостаси, а и значения. А тъкмо десекуларизацията придаде различна скорост и роля на интеграционния етос.

Независимо от тези, а и от ред още други възможни критични бележки, които по обясними причини не влизат „в графика и трафика” на оценявания дискурс, дисерта-

цията на Владислава Ленджова е сериозен изследователски труд, с оригинален прочит, автентично авторско присъствие и въздействие, които заслужават искрени admirationи.

С необходимото добро отношение и положително оценяване следва да се декорира и неизбежната за всеки такъв изследователски труд библиографска „гарнитура”. В този план трябва да се акцентира и на обстоятелството, че в използваната литература присъстват както безспорни класически произведения, така и най-съвременни, и авторитетни издания, пряко или по-опосредствано свързани с анализираната проблематика.

С позитивно отношение трябва да се отнесем и към баланса на българска и чуждестранна научна литература, която се използва за целите на дисертацията. От визираните 131 библиографски източника, почти половината – по-точно 65, са на чужд език

Положителна оценка, разбира се, заслужава също така и фактът, че дисертантката се явява на защита с *нужния брой публикации*. Нещо повече, на всяка цена трябва да се отбележи и друг важен фактът, а именно, че три от петте разработки са отпечатани на чужд език и, по-точно, в задгранични и тематично „композирани” сборника.

В стилистично отношение дисертацията също заслужава положителна оценка. Тя е написана на съвсем ясен, разбираем и граматично добре „изпипан” език, което определено придава на нейния „тунинг” известна „придадена стойност” както на цялостната ѝ визия, така също и на необходимата преценка на този дисертационен труд.

Искрено препоръчвам на Владислава Ленджова, след като премине през *стрестата* на докторската защита, сериозно да помисли и поеме ангажимента да погледне още веднъж, да шлифова още по-добре текста и *да го публикува като монография*, тъй като той има всички качества, за да бъде не само интересен, но и полезен за една доста широка и пъстра – не само тясно-професионална, а и по-обща – читателска аудитория.

Депозирам, че нямам – недопустими от закона – отношения и зависимости, които биха могли да предполагат евентуален конфликт на интереси по какъвто и да е повод с оценяваното лице, а и спрямо предложения от него за оценка дисертационен труд.

Имайки предвид високите постижения, несъмнените качества и достойнства на предлагания за оценяване дисертационен труд, както и активното участие в солидни международни научно-изследователски проекти, напълно съзнателно и с дълбока убеденост предлагам да се присъди на нейния автор – *Владислава Георгиева Ленджова*, – образователната и научната степен „**доктор**”, като призовавам и останалите колеги от журито да подкрепят такъв избор, който е напълно заслужен, обективен и справедлив.

София, 5 юни, 2019 г.

Член на журито:.....

(Проф. д.с.н. Максим Мизов)